

ERDÉLYI MUZEUM

AZ ERD. MUZEUM EGYLET IGAZG. VÁLASZTMÁNYA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

FINÁLY HENRIK,

M. K. EGYET. TANÁR, A MUZ. EGYL. TITKÁRA, A M. TUD. AKAD. L. T.

Megjelen havonként.

Február 1.

Ára évenként 1 frt 15 kr.

Tartalom: Diependael mint történelmi forrás. Járulék az erdélyi honismerethez, Schmidt Vilmos tanártól — A macedoniai román nyelvjárás, Dr. Szilasi Gergely. — A hasi nagymáznál és külérőszak behatására támadt agylobnál az agyban létrejövő elváltozásokról. — Egy adat az Inulin alaktanához, Kánitz Ágost. — Adományjegyzék. —

Mult számunk első cikkére meglehetősen körülményes választ kaptunk a „Kelet“ hasábjain. Tekintve az álláspontok merőben ellenkező voltát, kétségen kívül sok szó férhetne e válaszhoz. Nekünk azonban se hírlapi vitát elő idézni, se a dolgok fejlődésébe avatkozni nem levén szándékunk, ez uttal hallgatunk. A per eldőlését és az elvi kérdés megoldását úgy is meghozza az idő és — a tapasztalás által érlelődő belátás.

Diependael mint történelmi forrás.

Járulék az erdélyi honismerethez, Schmidt Vilmos tanártól.

(Folytatás.)

Ha ezek, — s úgy látszik, úgy volt, — fejét német kalappa egy lándzsára feltűzték, ez alkalmasint csak azért történt, mivel az tették fel róla, hogy a császáriakkal levén szövetkezve, német érzelmi, és így e tényben nem nyilatkozik egyéb, mint a győzelem-ittas ellenség pajkoskodása, de semmi esetre se tűnhetik fel mint büntetés a fenn kitett értelemben, miután a törökök hihetőleg nem is tudtak semmit a Diependael említette roszaló beszédről, és így nálok nem is forgott fenn semmi ok oly büntetésre. Hogy Diependael nem titkolhatja el kárörömét egy vitéz szomorú elpusztulásán, minthogy ez talán egyszer máskor éles bírálattal támadta meg a császáriak hadászati intézkedéseit, vagy tán csupán azért, hogy egy kis élcelkedéssel fűszerezze levelét; reánk nézve teljesen közönyös. Hogy László feje csúfságból a fal pártázatára lett feltűzve, — eddigelé legalább — nem volt tudva.

Szinte úgy látszik, hogy Collalto más úton valami neszit vette a székelyhídi eseményeknek, és aztán válaszában érintette is a dolgot oly formán, hogy ki lehetett venni belőle a kívánságot, hogy valami kimerítőt tudjon meg a dologról. Mert az 1664 Julius 23-án

Szathmárról kelt legközelebbi levélben e nyilatkozatot találjuk: „Székelyhid wird sich wol dem Kaiser wieder ergeben; doch hiezu „sind noch schlechte Anzeichen.“¹⁾ Ezzel azonban az ügy bé is van végezve, és azonnal így következik tovább: „Der Palatin zieht „vor Tokay ein Corps zusammen. Kutschur (sic!) Bassa langte in „Groszwardein an, nachdem er die Festungen in Siebenbürgen mit „Rascianern besetzt, die Türken aber an sich gezogen hat.“²⁾ „Kraus szerint (II. 398) csakugyan tervben volt Székelyhid átadása. Itt azonban Diependael levelezésében tíz évi hézag van; mert legközelebbi levele Kassáról kél 1674 Julius 28-kán. Az alatt meg esett volt 1664 Augustus 1-én a császáriakra nézve győzelmes Szt. Gotthardi csata, és létre jött Augusztus 10-kén a török táborban Vasvárnál egy husz évi fegyvernyugvás; Zrinyi Péter, Fran-gepán Kristóf és Nádasdi Ferencz özszeesküvése megérte volt vé-rengző végít; és Tököly Imre kitűzte volt a lázadás zászlóját. Apafi maga a császár ellen fordult.³⁾

Itt ismét kezdődnek Diependael levelei, a ki időközben ezredet kapott volt és Kassára jött állomásba. Első közlése 1674 Julius 28-kán kelt levelében nagyon futólagos és rövid, csak annyit jelent, hogy mivel a gabona még a mezőn van, s ezért a paraszt embernél nem lehet semmit kapni, a lázadók nyugosznak; de már 1674 Augustus 30-kán azt írja Szent Andrásról: „Ich bin am 24 „von Kaschau mit etlich Hundert Mann und Zwei Stück und Tags „darauf Palfy mit der Reiterei hinter mir, bis zwischen Tokay und „Onod, wo wir auf Caraffa und sein Volk warten. Es ist da Gutes „zu hoffen; weil Türken und Siebenbürger die Raubzüge der Re-„bellen nicht länger dulden wollen.“⁴⁾ és legközelebbi levelében Szikszórol 1674 Deczember 2-káról jelenti: dasz die Vereinigung „mit Caraffa glücklich gelungen, daher man auch gestern bis Sik-„so gekommen sei. Sobald die kaiserlichen Waffen in den Nieder-„landen (gegen Frankreich) würden „victorisirt“ haben, wolle man „über die Rebellen ernstlich los; doch fürchte er, sie würden zu „Ruhm blutwenig Gelegenheit bieten.“⁵⁾

¹⁾ „Székelyhid majd csak megadja magát ismét a császárnak; erre azonban még most vajmi rossz előjelek vannak.“

²⁾ „A nádor Tokay előtt egy hadtestet von özsze. Kutsur (sic!) basa „megérkezett Nagyváradra, miután az erdélyi várakat Ráczokkal rakta meg, a „törököket pedig magához vette.“

³⁾ Szerző itt a levelezésben használt kifejezésekhez alkalmazkodik, és ezek szerint Tököly Imre természetesen Rebell. Szerk.

⁴⁾ „Én 24-én indultam Kassáról egynehány száz emberrel és két löveg-„gel, és másnap Palfy a lovassággal utánam Tokay és Onod közé, a hol be-„várjuk Caraffát az ő népeivel. Itt jó reménység vagyunk, mert a törökök és „az erdélyiek nem akarják tovább tünni a lázadók portyázásait.“

⁵⁾ „hogy az egyesülés Caraffával szerencsésen sikerült, a miért tegnap el „is jutottak Szikszóig. Mihelyt a császári fegyverek Németalföldön (Francia-„ország ellen) győzelmeskednek, komolyan rá fognak menni a lázadókra; attól „tart azonban, édes kevés alkalmat fognak szolgáltatni dicsőségre.“

Hogy Diependael e feltevésében keservesen csalódott; eléggé anuskodnak az 1683-ki események. De lássuk rendre!

1675 Márczius 27-kén — e napon kél a legközelebbi levél — emberünket ismét Kassán találjuk. „Wegen Austritt der Gewässer „— azt írja — gibt es gar nichts Neues. Die Rebellen sollen sich „auf türkischem Territorio aufhalten.¹⁾ Ezzel a levél politikai része ki van merítve. Következik aztán egy kérés, hogy Montecuculinál — nem tudhatni, mily ügyben — tegyen szót érte.

A levelezésben ezután mutatkozó két évi hézag minden esetre sajnos volna, ha apróra és körülményesen keresnők a Tököly felkelésére vonatkozó adatok teljes és részletes ismertetését. Minthogy azonban minden történelembuvár jól tudja, hogy ily teljes ismeretet csak több rendbeli egykoru adatforrás józanul megbírált és egybeszedett anyagából lehet meríteni, bé kell itt érnünk avval, a mi van.

1677 Márczius 27-kén azt jelenti Diependael Kassáról, hogy háromezer lázadó Eger környékén gyülekezik és át akar kelni a Tiszán, de a folyó áradása miatt az átkelést nem eszközölhetik, és 1677 Augustus 22-kén azt jelenti Kassáról: „Am 13 hat General „Schmidt die Besatzung von Nagybania verstärken lassen und über- „wacht Szathmar. Teleki als siebenbürgischer General, steht bei „Kövar, Zwei Meilen von Nagybania und will wol in das Beregher „Comitat einfallen, wobei der General Schmidt den Fürsten Apafi „von aller Protection und Favorisirung der Pläne des Teleki ab- „zuhalten sucht.“²⁾ Ugy látszik, Tököly még mind igen gyengének érezte magát arra, hogy hathatós támadásra előnyomulni merészelhessen, és alkalmasint arra ítasította népét, hogy apró csetepatét folytassanak, csak hogy foglalkoztassa őket és ne engedje elszéledni. Mert 1677 September 16-kán ezt írja Diependael Kassáról: „Die „Rebellen haben zwar keinen Angriff gewagt; sie rauben aber dies „und jenseits der Theisz. General Cob wird erwartet; dann geht „es gegen die Schelme, die, weil sie keinerseits Hife haben — zu „dämpfen und auszureuten sein werden.“³⁾

Tudva van, hogy 1677-ben Rákóczy Ferencz halála után XIV. Lajos kivitte, hogy Sobiesky János, Bécs utóbbi felmentője, az elégteleneknek segílyt nyújtott, és hogy Apafi Mihály fejedelem is támogatta őket. Lehet, hogy a császáriak közt 1677 Septemberéig erről még bizonyosat nem tudtak.

(Folytatása köv.)

¹⁾ „A vizek áradása miatt nincs semmi ujság. A lázadók hír szerint „török területen tartózkodnak.“

²⁾ „13-kán Schmitt tábornok megerősíttette Nagybania őrségét, szem- „mel tartja Szathmárt. Teleki mint erdélyi tábornok, Kövárnál áll két mér- „földnyire Nagybanyától és bé akar ütni Beregh megyébe, azonban Schmidt „tábornok abban jár, hogy Apafi fejedelemet tartóztassa el a Teleki tervei min- „den támogatásától és előmozdításától.“

³⁾ „A lázadók nem mertek ugyan támadni, de azért a Tiszán innen és „tul zsákmányolnak. Várják ide Cob tábornokot; aztán rajta a gazokra, a ki- „ket, miután sehonnét sincs segílyök, csak el kell fojtani és kiirtani.“